

СИНТАКСИС

2. Просто изречение

Система "Знамогика"

Една завършена мисъл съдържа два главни елемента:

1. предмет

2. действие с предмета или състояние на предмета.

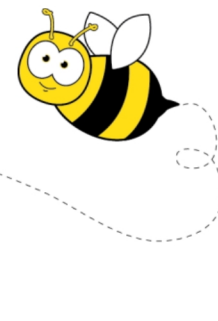
В основата на едно изречение стоят думите, които означават тези два елемента:

Мама пее.

Основните думи могат да се поясняват от други думи, които ги допълват или поясняват (определят):

Мама пее песен. (Какво пее мама? – песен – допълнение)

Мама пее народна песен. (Каква песен пее мама? – народна – определение)

Според службата, която изпълняват в състава на изречението, думите се разглеждат като части на изречението.

При синтактичен разбор първо се определят основните думи (главните части), а после се търси връзката на другите думи с основните в изречението (или помежду им).

Важно спомагателно значение при синтактичен разбор имат въпросите, с помощта на които можем да разберем връзката между думите и ролята на всяка отделна дума в състава на изречението.

Служебните думи – предлози (в, на, от, за), съюзи(и, но, а), частици (ли, не) – не отговарят на никакъв въпрос и не се определят като самостоятелни части на изречението.

Тя пее за теб. (За кого пее? – За теб. → допълнение)

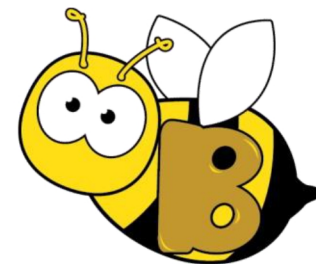
Думите, които означават основния предмет в изречението и неговия признак, действие или състояние, са главни части на изречението. Наричаме ги подлог и сказуемо.

Части на изречението, които поясняват главните части или техни пояснения, се наричат второстепенни части на изречението.

Такива са допълненията, определенията, обстоятелствата и др.

ВИДОВЕ ПРОСТИ ИЗРЕЧЕНИЯ

По състав простите изречения са:

1. кратки - имат само главни части:

Слънцето грее.

2. разширени - имат и второстепенни части:

Пролетното слънце засия над окъпаната гора.

Изречение, в което е пропусната някоя част, но тя се подразбира по смисъл, се нарича непълно.

Иван седи до Мая, а Кирил – до Ася. (тирето е на мястото на пропусната част – „седи“, която се подразбира; тя се пропуска, за да се избегне повторението на една и съща дума в изречението.)

В народните пословици, поговорки и изрази често се изпускат думи. По този начин речта става по-стегната, по-благозвучна, по-убедителна.

Бързата работа – срам за майстора.

ГЛАВНИ ЧАСТИ НА ИЗРЕЧЕНИЕТО

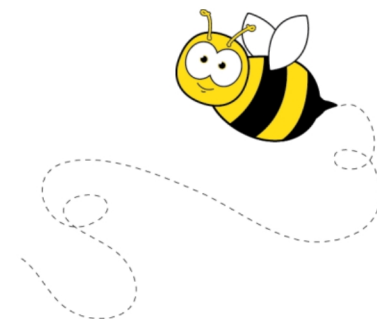
ПОДЛОГ

Подлогът показва за кое лице или предмет се говори в изречението.

Отговаря на въпроса "Кой?".

- Подлогът се изразява чрез съществително име или местоимение. Подлог може да бъде и дума, която се употребява в служба на съществително, прилагателно, причастие, числително име.

Първите вече пристигнаха.

- Подлогът може да се изрази и чрез словосъчетания.

Дядото с бабата живеели в колиба на брега на морето.

Вие с него ще тръгнете първи.

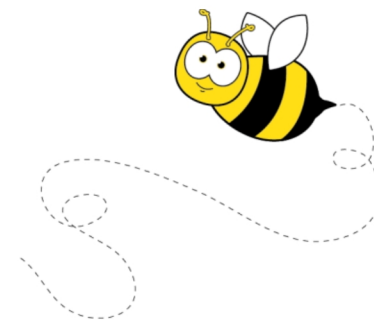
Двама от групата се отделили и тръгнали по другия път.

- Подлогът от мъжки род ед. число се членува с **пълен член.**

Влакът пристигна на гарата със закъснение.

- При синтактичен разбор подлогът се подчертава с една хоризонтална линия (_____).

Котето се сгуши в него и замърка.

СКАЗУЕМО

Сказуемото означава действие или състояние на предмета, за който се говори в изречението.

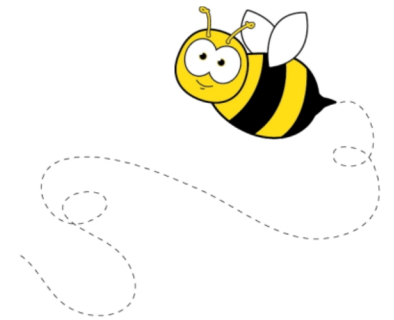
Обикновено сказуемото се изразява с глаголна форма.

Детето пресече улицата.

Всяка глаголна форма показва с окончанието си граматическо лице – първо, второ или трето (в единствено или множествено число). Това лице съвпада с предмета или лицето, изразено чрез подлога:

замърка – котето замърка

тръгнаха – децата тръгнаха

Тъй като глаголната форма съдържа указание за подлога (чрез глаголното лице), сказуемото може само да образува изречение (при определени условия):

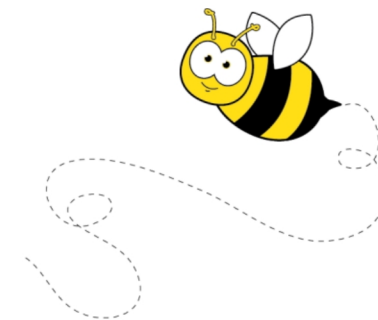
Излезе. Заваля. Притъмня.

Сказуемото отговаря на въпроса "Какво прави?". То без затруднение се открива в изречението, затова синтактичният разбор обикновено започва с него.

Сказуемото се подчертава с две хоризонтални линии (   ).

Обикновено сказуемото се изразява с една глаголна форма. Такова сказуемо се нарича **просто**:

Той прочете статията.

За просто се счита и сказуемо, в състава на което има
възвратно местоимение „се“ и частици като *да, не, нека, ще,*
няма.

Салът се носеше по вълните.

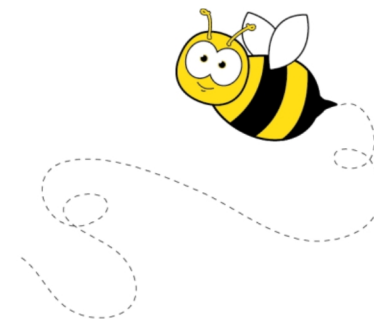
Нека да се опита само и ще види.

Няма да оставя аз тази работа така.

Сложните глаголни форми за различни времена и наклонения
също представляват просто сказуемо.

Бях се приготвил за сибирски студ.

Щеше да ми пращаш нещо.

Съставно е сказуемото, което се състои от две глаголни форми, тясно свързани по смисъл. Обикновено първата глаголна форма има спомагателно (лексикално) значение, а втората означава самото действие (главен глагол).

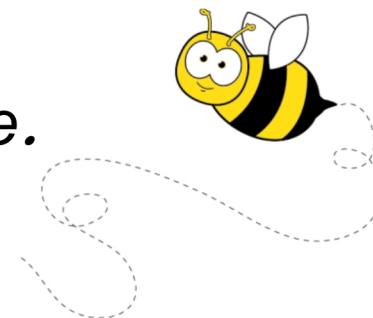
Длъжна съм да ти кажа, че този път решихме да не идваш с нас.

Съставно сказуемо се получава по три начина:

1. От глагол, който означава начало, възможност или необходимост на действието, и глагол, свързан със съюза „да“.

Не можех повече да чакам.

Навън започна да ръми. Трябва да се прибиращ вече.

Такива форми се получават и от безлично употребени глаголи, като *има, иска, може, стига, трябва, не бива* (възможност или необходимост на действието) и глагол със съюза „да“.

Аз може млад да загина... (Ботев)

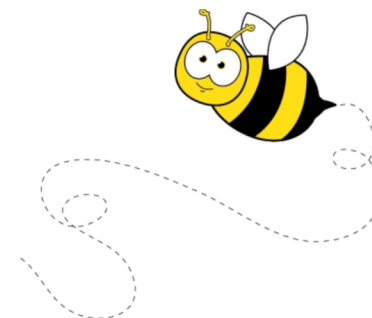
Безлично употребените глаголи остават в единствено число и когато следващите глаголни форми се менят по число.

Ние може да отидем на тази експедиция.

2. От глагол, който означава възможност (*мога, не мога, смея*) и определена лична глаголна форма.

Не може да преживее тази загуба.

Не смее да погледне хората в очите.

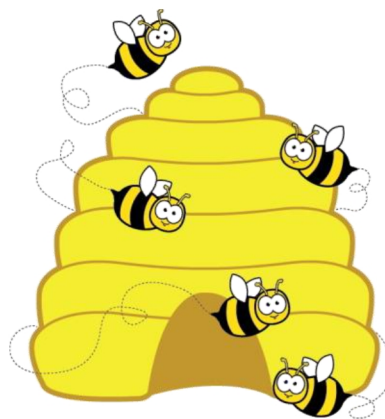

3. От повелителни форми, когато първата означава спомагателно действие (*ела, иди, стани, седни* и др.)

Иди купи хляб.

Седни си почини.

Ела ни разкажи.

СЪГЛАСУВАНЕ НА СКАЗУЕМОТО С ПОДЛОГА

1. По лице.

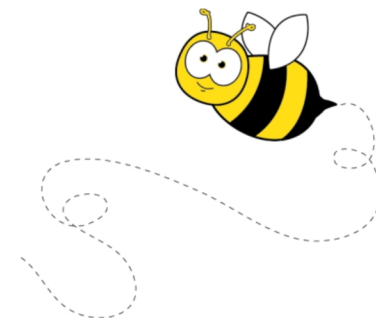
- когато за подлог служи лично местоимение

Той не умира.

- ако не е лично местоимение, се счита за трето лице (защото може да се замени с местоимение в трето лице), затова сказуемото също е в трето лице

Жетварка пее нейде в полето.

И певци песни за него пеят. (Ботев)

- първата част на съставното сказуемо не се съгласува с подлога по лице, когато глаголът е употребен безлично (може, трябва и др.)

Аз може млад да загина. (Ботев)

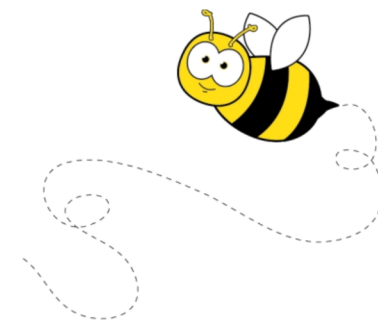
Ти не бива да плачеш.

Трябва да тръгваме.

2. По число.

- когато подлогът се промени по число, променя се и сказуемото

Птичето притихна. Те отлетяха на юг.

- в изрази за учтивост сказуемото и подлогът се поставят в множествено число

Вие ли чакате за прием?

- в сложни глаголни времена с причастие на **-л** в мн. ч. се поставя и спомагателния глагол, и причастието

Вие сте забравили материалите си. (за много лица)

Вие сте забравил материалите си. (за едно лице)

- някои названия на села и градове по произход са думи (съществителни нарицателни) в множествено число, но днес са съществителни собствени имена в единствено число:
Драгалевци, Чипровци.

Драгалевци е квартал на София.

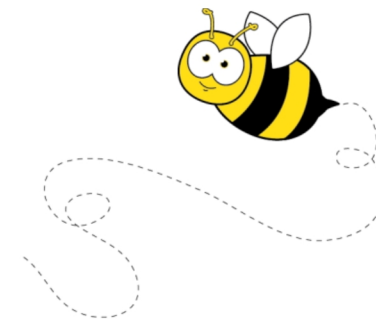
Чипровци се намира в Северозападна България.

Стойчевци е разположено край малка рекичка.

Родът на тези думи зависи от вида на населеното място, което именуват (град, село, селище). Тази дума обикновено се подразбира в контекста на изказването или вече е употребена в текста.

Чипровци е много старо селище. То е възникнало още в тракийско време.

Чипровци е град, разположен в полите на Западна Стара планина. Освен с рударството, той е известен и с килимите си.

- събирателните имена изискват сказуемо в единствено число

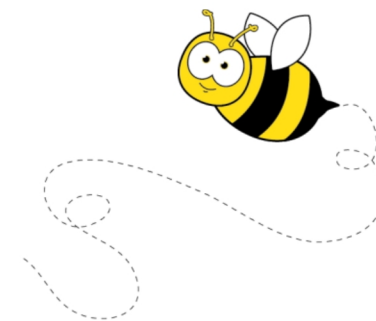
Множеството се образува от четириъгълни геометрични фигури.

- когато събирателното име (подлог) има пояснение (съществително име в множествено число), съгласуването става с думата, която най-силно изпъква в дадения случай (на която пада смисловото ударение)

Група ученици отидоха в историческия музей.

- когато показателното местоимение (подлог) сочи много неща, сказуемото е в множествено число

Това са нашите рисунки.

3. По род.

Когато сказуемото е в сложно минало време, причастието (на **-л**) се съгласува с подлога и по род.

Цар Симеон бил знакова фигура за своето време.

Тя си тръгнала доволна от свършената работа.

Момчето тръгнало да дири вятъра.

Съгласуването става според рода, а не според формата на подлога, затова, когато е съществително име от мъжки род на **-а** или **-о**, причастието в сказуемото е в мъжки род на **-л**.

Това се отнася и за подлози, които са титли.

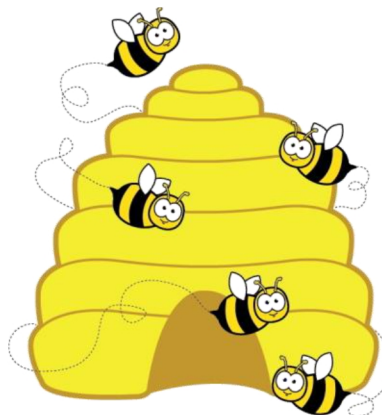
Комитата (той) разбрал, че техни хора са го предали.

*Капитан Петко войвода (той) обичал да пее песента за
Делю войвода.*

Негово светейшество изнесъл проповед.

При изрази за учтивост причастието на **-л** не се мени по род, а се поставя в множествено число.

*Вие сте ни дошли на гости и ние бихме искали да
засвидетелстваме своето уважение към Вас с този
скромнен дар.*

ВТОРОСТЕПЕННИ ЧАСТИ НА ИЗРЕЧЕНИЕТО

ДОПЪЛНЕНИЕ

Допълнението е второстепенна част на изречението, която пояснява сказуемото и означава предмет, засегнат от глаголното действие.

Дебето чете книга.

Допълнението отговаря на въпроса "Какво?" или "Кого?". Към въпросите могат да се добавят и предлози (с какво/кого, на какво/кого и др.). Все още се среща и формата "Кому?" (= На кого?).

Той пише с молив. (С какво?)

Тя чете на братчето си. (На кого?)

Никому не дължа обяснение. (Кому?)

На вас не ви дължа никакво обяснение. (На кого?)

При разбор на изречение допълнението се подчертава с две хоризонтални черти, пресечени с трета (къса):   /

- Обикновено за допълнение служи съществително име или местоимение.

Той носеше лопата. Намери го заровено под дървото.

- Допълнението може да бъде изразено и с цяло словосъчетание.

Той пишеше с красива, пирографирана писалка.

Обичаше да разказва за своя роден край, за бащиното си огнище.

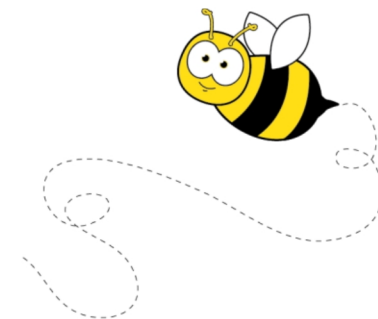
- За допълнение може да служи и всяка друга дума, заместваща съществителното.

Не питай старило, а патило.

Събери две с едно.

Прибави трите към останалите пет.

И гък не каза дори.

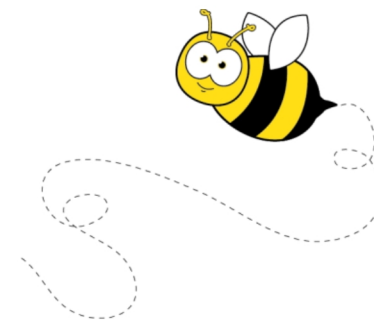
- Според смисъла и формата си допълнението може да е:
- пряко – предмет, който е засегнат от глаголното действие направо (пряко); отговаря на въпроси "Какво?", "Кого?":

Те пишеха съчинение. (Какво пишеха?)

Когато са преки допълнение, някои местоимения имат форма за винителен падеж:

Видях те. (Кого видях? - Теб/Те)

Срещнах я на улицата. (Кого срещнах? - Нея/Я)

- При глаголите "има" и "няма", употребени безлично, предметът, за чието съществуване говорим, се изразява с пряко допълнение:

Няма го. Това чудо го има само тук.

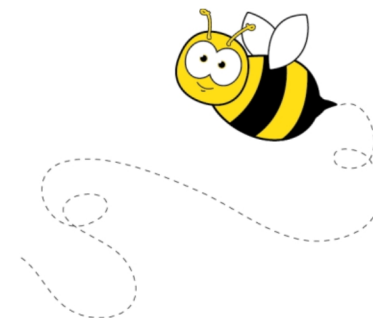
- Наречията "на" и "ето" в безглаголни изречения също изискват пряко допълнение във винителен падеж:

ето ме, на ти го.

- непряко - предмет, който е засегнат косвено (непряко) от глаголното действие; отговаря на същите въпроси, придружени с предлог:

Учителят разговаря с децата.

(С кого разговаря? - С децата.)

Момиченцето плачеше за майка си.

(За кого плаче? - За майка си.)

Ние пишем с химикалки. (С какво пишем? - С химикалки.)

*Тази къща е на децата. Тяхна е. (На кого/Чия е тази къща? -
На децата/Тяхна.)*

Когато глаголът е преходен, той може да има две
допълнения: пряко и непряко.

Ние подарихме книгите на читалището.

1. Какво подарихме? - Книгите. (пряко допълнение)

*2. На кого подарихме книгите? - На читалището. (непряко
допълнение)*

Допълнения при отглаголни форми и прилагателни имена

Като отглаголни форми причастията и деепричастията също могат да се свързват с преки и непреки допълнения:

Чантата му беше претъпкана с книги.

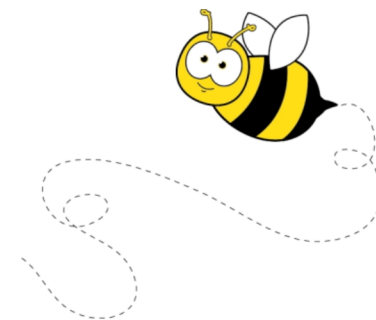
(Претъпкана с какво? - С книги.)

Тя вървеше заднишком, шляпайки с големите си обувки.

(Шляпайки с какво? - С големите си обувки.)

Корабът се отдалечи, оставявайки корабокрушенците да викат и махат с ръце в напразна надежда.

(Оставяйки кого? - Корабокрушенците.)

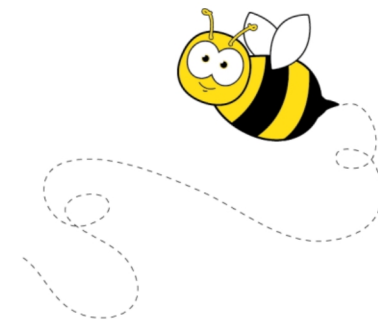
Отглаголни съществителни, образувани от непреходни глаголи, могат да имат същите непреки допълнения (като глаголите): *пътуване с приятел, шляпане с обувки, писане с химикалка.*

Отглаголни съществителни, образувани от преходни глаголи, обикновено се свързват с непряко допълнение (с предлога „на“):

изпращам колет – изпращане на колет

чета книга – четене на книга

пиша писмо – писане на писмо

При членуване допълнението от мъжки род ед. число приема кратък член.

Учителят учи ученика.

Морякът напусна кораба.

Няма значение дали глаголът е в деятелен или страдателен залог:

Художникът нарисува (деятелен залог) пейзажа.

Пейзажът е нарисуван (страдателен залог) от художника.

ОБСТОЯТЕЛСТВЕНО ПОЯСНЕНИЕ

Дума, която пояснява сказуемото, което означава как и при какви условия (обстоятелства) се извършва действието, се нарича обстоятелствено пояснение.

Навътре в гората ясно се чуваше почукването на кълвача.

Обстоятелствените пояснения отговарят на въпросителните наречия:

- **как** (за начин)

Той отиде с такси на работа. (Как? - С такси.)

- **къде** (за място); с предлог: **накъде, откъде, докъде**

Те се изкачиха на върха. (Къде се изкачиха? - На върха.)

- **кога** (за време)

Рано сутринта котето отново измяука три пъти.

(Кога измяука? - Рано сутринта.)

- **колко, колко пъти, в каква степен** (за количество и степен)

Обстоятелства за степен като *вече, още, само, пак* се откриват по смисъл.

(Колко пъти измяука? - три пъти, отново)

- **защо, по(ради) каква причина** (за причина)

Сигурно беше из гладняло. (Защо? - Беше из гладняло.)

- **при какво условие** (за условие)

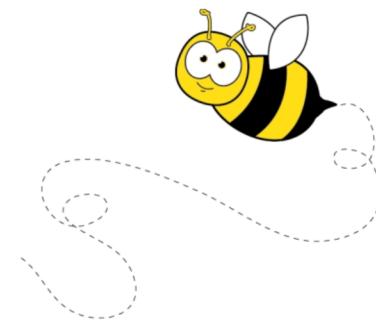
В случай на нужда ще ти се обадим. (При какво условие ще се обадим? - В случай на нужда.)

- **въпреки какво/независимо от какво** (за отстъпка)

Въпреки всички трудности тя успя да постигне целта си.
(Въпреки какво? - Въпреки всички трудности.)

Срещат се още обстоятелствени пояснения за:

- безусловност – **Сигурно** ще вали.
- предположение – **Може** и да не вали.
- за уточняване – **Тъкмо** излязох и започна да вали.

Изразяване на обстоятелствено пояснение:

1. С наречие: *тук, денем, живо, тъкмо* и др.

Наблизо няма автобусна спирка.

После се спря и огледа ***намръщено*** мястото.

Понякога наречието се свързва с предлог.

"От днеска нататък българският род история има и става народ." (Вазов)

2. Чрез съществително име (обикновено употребено с предлог)

"Работим от сутрин до здрач." (Вапцаров)

Седем години той скита се бездомен. (Вазов) – без предлог

3. С местоимения, прилагателни имена, причастия, деепричастия, изпълняващи служба на съществително име.

*Ще остана **при него**.*

*То вървеше **скимтейки** по улицата.*

4. Със словосъчетания.

***Няколко пъти** ти казах.*

Обстоятелствени пояснения при други думи:

1. При отглаголни форми:

- причастие: *пратен **по работа**, даден **под наем***

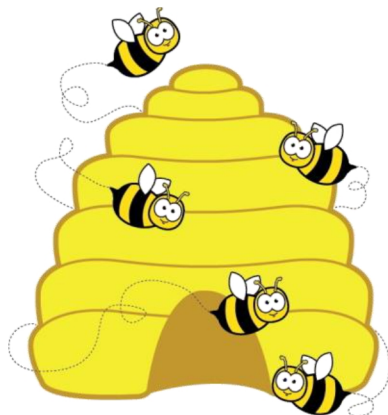
- деепричастие:

*Лъвът приближи, **махайки** **застрашително** с опашка.*

- отглаголно съществително: *четене денем и нощем, бродене из планината*

- прилагателни имена и наречия: *много добър, особено внимателен, по-добре от друг път*

При разбор на изречение обстоятелственото пояснение се подчертава с две дълги линии, пресечени с две къси: =====

ОПРЕДЕЛЕНИЕ

Дума, която пояснява съществително име в изречението, се нарича **определение**.

Отговаря на въпросите **кой, какъв, чий, колко**, поставени пред съществителното име.

Всяка улица си има име. (Коя улица? - Всяка улица.)

Думата, която определението пояснява се нарича определяемо.

Определяемото може да бъде всяко съществително, независимо от службата му в изречението – подлог, допълнение, обстоятелствено пояснение и др.

Новата къща имаше **широк** двор, **изпъстрен** с **дъхави** цветя.

Определението може да бъде:

- съгласувано

Съгласуваното определение най-често е прилагателно име, което се съгласува с определяемото по род и число:

нова къща, широк двор, дъхави цветя.

Съгласуваното определение може да бъде изразено също така с причастие, числително редно, числително бройно (при **1** и **2**) или местоимение:

*Вятърът брулеше **пожълтелите** круши и разнасяше **тяхното** уханье из целия двор.*

- несъгласувано

Несъгласуваните определения са съществителни имена, кратки форми на притежателни местоимения и наречия.

1. Като несъгласувани определения съществителните имена се употребяват със и без предлог:

- ✓ съществителното име с предлог (в ролята на определение) стои след съществителното име, което пояснява (определяемото): *място(то) за игра, книги(те) за четене, песни(те) на Ботев, места(та) за почивка.*
- ✓ като несъгласувано определение без предлог съществителното име означава количество и стои пред определяемото: *чаша чай, рой снежинки, облаци дим.*

- ✓ като несъгласувано определение с предлог съществителното може да има свои пояснения (определения):

*Свиренето **на вятъра** в комина не спираше.*

*Свиренето **на свирепия зимен вятър** в комина не спираше.*

2. Кратките форми на притежателните местоимения (*ми, ти, му, ѝ, ни, ви, им*) не се съгласуват с определяемите съществителни, а с притежателя на предмета: *баща му (неговият), баща ми (моят), баща ви (вашият), баща ти (твоят)* и т.н.

Кратките форми на притежателните местоимения стоят обикновено след определяемото: *баща **му** – неговият баща*

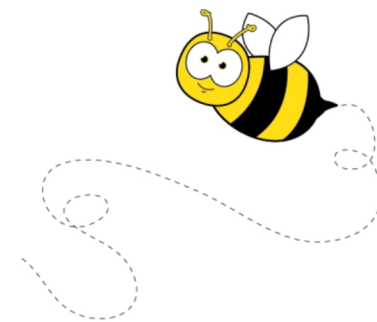
Когато съществителното има две определения – съгласувано (прилагателно) и несъгласувано (местоимение), кратката местоименна форма се поставя след съгласуваното определение, а ако съгласуваните определения са повече – след първото.

Красивата му усмивка грейваше на лицето всеки път, когато заговорехме за нея.

Красивата му ведра усмивка грейваше на лицето.

3. Наречието също може да изпълнява службата на несъгласувано определение.

*Днес свършихме **много** работа.*

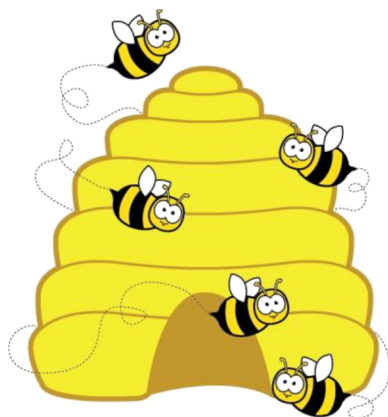

В книжовния език наречията, които служат за несъгласувани определения на съществително, обикновено се заменят с прилагателно:

*Домашното **от днес** не е голямо.*

***Днешното** домашно не е голямо.*

При разбор на изречение определението се подчертава с една вълнообразна линия (~~~~~).

СКАЗУЕМНО ОПРЕДЕЛЕНИЕ

Дума, която пояснява предмета чрез сказуемото, се нарича сказуемно определение.

Аз съм българче.

София е столица на България.

Времето е ясно.

Спомагателният глагол "съм" рядко се използва самостоятелно (*Кой е? - Аз съм.*). Обикновено той служи за връзка между думите в изречението, а съдържанието (смисълът) му се изяснява от съществителното или друго име, което е свързано с него. (*Аз съм българин.*)

Сказуемното определение отговаря на същите въпроси, на които отговаря обикновеното определение:

кой, какъв, чий, колко.

То може да бъде съществително или прилагателно име, причастие, числително име, местоимение или име с предлог.

*Тя е красива и умна. Небето е ясно. Играчите са десет.
Учениците са без униформи.*

Сказуемните определения могат да се степенуват:

*Животът ще бъде по-хубав от песен,
по-хубав от пролетен ден. (Вапцаров)*

При разбор на изречение сказуемното определение се подчертава с една вълнообразна линия върху една права линия ( ).

Сказуемно определение се среща и при други глаголи (освен глагола "съм"): *наричам се, казвам се, изглеждам, виждам се, ставам, оставам* и пр.

Казвам се Иван. Изглеждам добре. Ставам голям.

Обикновено тези глаголи не се използват самостоятелно:

Казва се (?) Тя изглеждаше (?)

Самостоятелно (без сказуемно определение) могат да се използват: *излизам, отивам, пристигам, събуждам се, заставам* и др.

Той застава смаян.

*Тя застава **на прага**.* (обстоятелствено пояснение за място)

ПРИЛОЖЕНИЕ

Определение, което дава на предмета друго название, се нарича приложение: *улица "Пиротска", квартал "Надежда", град Шумен.*

По състав приложението е:

1. Просто – от една дума: *инженер Иванов;*
2. Сложно – приложение, което има свои пояснения: *писател носител на Нобелова награда за мир.*

Приложението е съществително име или друга дума, употребена като съществително: *генерал Гурко, град Бяла.*

При разбор на изречението приложението се подчертава с една вълнообразна линия, пресечена с чертица:

РАЗШИРЕНИ ЧАСТИ

Подлогът и второстепенните части на изречението могат да имат и свои пояснения. Всяка част на изречението заедно с пояснението си образува разширена част.

Не бях виждал неговите рози, всичките тези рози, от красиви, по-красиви, същински цветни водопади, нито пък неговите бели лилии, залюлявани от време на време от вятъра. Не бях виждал и неговите тополи с листа от чисто сребро, издигащи се тъй високо в небесата, че вечер, когато се спуснеше нощта, във върховете им припламваха звезди. (А. Линдгрен)

ЕДНОРОДНИ ЧАСТИ

Части на изречението, които поясняват една и съща дума и отговарят на един и същ въпрос, се наричат еднородни.

Край нас свистяха звезди, луни, слънца.

Еднородни части могат да бъдат подлозите и всички пояснения: определения, допълнения и др.

Хладният и свеж въздух галеше приятно лицата ни.

Мястото беше пусто и отдалечено.

Сказуемите не могат да бъдат еднородни части. В българския език изречение с повече от едно сказуемо е сложно.

Конят препускаше, чаткаше с копита, пръхтеше и пореше въздуха в луд галоп.

Не са еднородни части и различните видове обстоятелствени пояснения – за време, място и пр.

Рано сутринта (време) на вратата (място) вече стоеше новата табела.

Еднородните части могат да имат свои пояснения.

*Те разказваха легенди и **стари** истории.*

Еднородните части на изречението се свързват със съюзи и/или интонационно.

*Повече за съюзите можете да научите от слайда "Други части на речта".

ОБОСОБЕНИ ЧАСТИ

Ако искаме да обърнем особено внимание върху някои второстепенни части в изречението, можем да ги обособим. Обособените части изговаряме с интонационно подчертаване и малка пауза. В такива случаи редът на думите също се променя.

Второстепенни части, които изпъкват като по-самостоятелни в изречението и се изговарят с подчертаване, се наричат обособени.

Снегът, сребрист и лек, се сипеше над заспалото селце.

Обособяват се определения, приложения и обстоятелства.

Обособените части могат да стоят в началото, в средата или в края на изречението. Отделят се от останалите думи със запетая.

1. Обособени определения

Определения (прилагателни и причастия), които стоят след определението, обикновено се обособяват. Те най-често са разширени или еднородни.

Момчетата, изморени и запъхтени, насядаха по пейките в салона.

По смисъл обособеното определение е равносилно на подчинено изречение.

По дърветата, отрупани с цвят, кръжаха и жужаха пчелички.

По дърветата, които бяха отрупани с цвят, кръжаха и жужаха пчелички.

Срещат се и обособени определения, отнасящи се до лични местоимения.

По тъмно те, уморени, но възхитени от приоблачното пътуване, пристигнаха в Княжево. (Вазов)

С тире се отделят неразширени еднакви части.

Над скалите се мярнаха орли – черни, големи. (Йовков)

2. Обособени приложения

Приложението се обособява, когато заема по-самостоятелно положение в изречението.

Неразширени приложения:

- след собствено име:

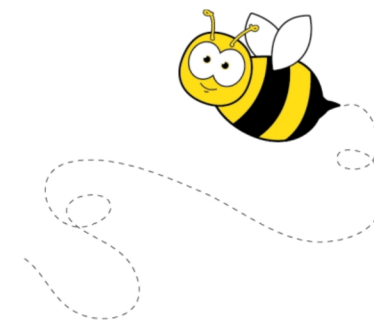
Мишо, вратарят, се беше зазяпал нанякъде.

- към лично местоимение:

Ние, момчетата, сме решили да отидем на Витоша.

- към съществително име:

Йорданка Фандъкова, кмет на София, откри конференцията в НДК.

Разширено приложение се обособява и когато е свързано с обяснителен съюз *тоест (т.е.), като, особено, именно* и др.

Момичетата, особено вие, трябва да се представите подобаващо.

Внимание! Не се обособяват със запетая приложения след предлога „като“ в смисъл на качество: *Ботев като поет.*

Препинателни знаци при обособено приложение:

а) запетая:

Баща му, Петко Славейков, също е известен български поет.

б) тире:

Орелът – царят на птиците – се издигна високо в небето.

в) скоби:

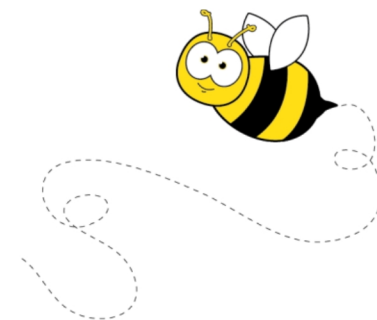
Стара планина (Балканът) често се описва в литературните произведения на нашите класици.

г) двоеточие:

В много свои стихотворения Вазов възпява народните будители: Паусий, Раковски, Левски и др.

Внимание! Когато приложенията не са обособени, след обединяващата дума не се поставя знак:

Реките Осъм, Вит и Янтра се вливат в Дунава.

3. Обособени обстоятелствени пояснения

- ✓ за време и място:

В събота, рано сутринта, те поеха към върха.

Днес, петък, се проведе първия турнир за купата.

- ✓ по-разширени от другите части на изречението:

Децата, въпреки присъщото си нетърпение и любопитство, седяха притихнали в очакване.

- ✓ сравнения:

Момичетата, като ято подгонени чайки, побягнаха с писък.

- ✓ с деепричастия:

Вървейки по алеята, той се озърташе наляво-надясно.

Обстоятелствените деепричастия означават допълнително действие, което се извършва едновременно с главното действие или го предхожда.

ВМЕТНАТИ ДУМИ И ИЗРАЗИ

Думи, които се вмъкват в изречението, за да изразят отношението на говорещия към изказаната мисъл, се наричат вметнати.

*Най-важната ни работа, **според мен**, е да подготвим децата да намерят своя път.*

Вметнатите думи не са части на изречението и не отговарят на никакъв въпрос. Те не са свързани граматически с другите думи.

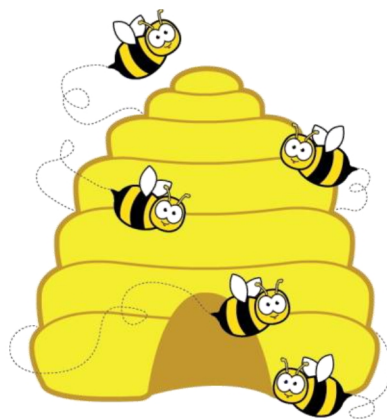
С вметнати думи можем да изразим:

1. Чувства: *за щастие, за съжаление.*
2. Предположение: *навярно, може би, да речем, очевидно.*
3. Съмнение: *струва ми се, като че ли, сякаш.*
4. Увереност: *наистина, разбира се, естествено, сигурно, действително, без съмнение, то се знае, не ще и дума и др.*
5. Свое или чуждо мнение: *според мен, мисля, по думите на, както казват.*

6. Отношение и ред на мислите: *първо, второ, преди всичко, после, между другото, от една страна, от друга страна, впрочем, напротив.*

7. Заключение: *и така, с една дума, изобщо, следователно и др.*

Наистина, трябва сам да изживееш това, за да разбереш.

СЛОВОРЕД НА ПРОСТОТО ИЗРЕЧЕНИЕ

Редът на думите в изречението се нарича словоред.

В българския език се допуска разнообразно подреждане на думите в изречението. Основни елементи на словоредата са главните части: подлога и сказуемото. От тяхното място в изречението зависи какъв ще бъде редът на другите думи.

Обикновено сказуемото стои след подлога. (прав словоред)

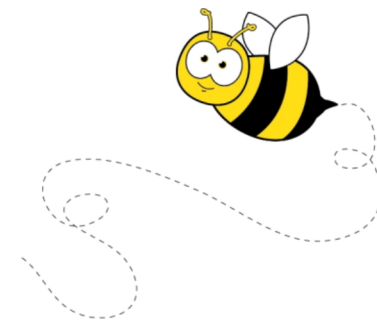
Чудна лятна нощ падна над земята. (Елин Пелин)

Но сказуемото може да стои и пред подлога. (обратен словоред)

Бухнаха светли и игриви пламъци. (Елин Пелин)

Правият словоред се среща по-често в българския език, но и двата словореда са естествени. Използването им се определя от идейното и емоционалното съдържание на речта. Рязкото изменение на обикновения словоред се нарича инверсия (обърнат ред, разместване). Тя има особено значение в поезията. Придава на израза оригиналност, тържественост, старинност. Необходима е при групирането на думите в стихове.

*И дете срещнат душманин,
със куршум да го поздравят,
а пък със сабя помилват. (Ботев)*

При инверсия подчертаната дума се поставя в началото.

Простира нощта крилото си. (Яворов)

Обратният словоред е задължителен в следните случаи:

1. При въпрос с частица "ли" след сказуемото:

Харесва ли ти тая песен, Лазо?

2. в думите на автора след или вътре в пряката реч:

- Това са измислици! - рече Лазо.

